

ditott területeket is vissza akarja venni. (Lásd: vasutfuvarozási jog és főleg az indokolásnak a bíróságokhoz intézett apai tanácsait.) És e sok rossz dacára mégis haladás, mert legalább érezzük belőle azt, hogy a régi magánjogon már változtatni akarnak azok is, akik a legridegebb *quieta non movere* alapján állanak.

Dr. Wolf Ernő.

Gazdasági lehetetlenülés a valorizációs javaslatban.

Irta: *Dr. Markos Olivér* budapesti ügyvéd.

I. A valorizációs törvényjavaslat 11-ik §-a a gazdasági lehetetlenülés kérdését a következőképen kívánja szabályozni:

„Ha a visszterhes szerződés esetében a szerződés megkötése után az általános gazdasági viszonyokban a szokásos szerződési kockázatot tetemesen meghaladó olyan mélyreható változás állott be, amellyel a felek okszerűen nem számolhattak s amelynek következtében a szolgáltatásnak és ellenszolgáltatásnak a felek részéről szem előtt tartott gazdasági egyensúlya felborult vagy a szerződés alapjául szolgáló másnemű feltételezés meghiusult, úgy hogy az egyik fél a jóhiszeműséggel és méltányossággal ellentétben nem várt aránytalan nyereségre tenne szert, a másik fél pedig ugyanilyen veszteséget szenvedne: (gazdasági lehetetlenülése) a bíróság — amennyiben a szerződésből eredő pénztartozás átértékelését a felek vagyoni helyzetére vagy az eset körülményeire figyelemmel célravezetőnek nem találja, — a felek kölcsönös kötelezettségeit kérelemre a méltányosságnak megfelelően módosíthatja vagy az egyik felet a szerződéstől elállásra jogosíthatja fel.

Előszerződéstől akkor is elállhat az egyik fél, ha a szerződésnek a körülményekből kitünő célja a viszonyok előre nem látható időközi változása következtében meghiusult, vagy ha a változás alkalmas arra, hogy annak következtében a félnek a szerződésbe vetett bizalma megründüljön.

A meghiusult szerződés alapján már teljesített pénzszolgáltatás visszatérítésére az előbbi §-ok rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell.”

A javaslat itt közölt egyetlen szakaszában próbálja tehát egybefoglalni a több mint 10 éves joggyakorlatnak a gazdasági lehetetlenülésre vonatkozó eredményeit. Nagy kérdés, hogy egyfelől a mai állandóan változó gazdasági viszonyok mellett a törvényhozó alkalmasan választotta-e meg az időpontot arra, ezt a kérdést is a törvény merevségével rendezze, másfelől hogy az idevonatkozó joggyakorlat bőséges anyagát és szinte át sem tekinthető részletkérdéseit lehet-e egyetlen törvényszakasz keretei közé szorítani.

A magunk részéről mindkét kérdésre tagadó választ kell adnunk, már csak azért is, mert felfogásunk szerint éppen a gazdasági lehetetlenülésnél produkál az élet napról-napra olyan új eseteket, amelyeket előrelátni és előre szabályozni törvényhozó nem lehet képtes.

A gazdasági lehetetlenülés fogalmát a békés magánjog voltaképpen alig ismerte, ezt a fogalmat ugyyszólván teljes egészében éppen az utolsó évek joggyakorlata termelte ki. Ha figyelemmel kísérjük az idevonatkozó joggyakorlatnak fejlődését, felfogását, szellemét és irányát, úgy azt kell látnunk, hogy bíróságaink, amelyek a magánjog iratlan dogmáit a mindennapi élet változó körülményeink megfelelően igyekeznek alkalmazni, ennél a kérdésnél is megtalálták a jogalkalmazásnak azt a helyes módját, amely egyrészt alkalmas arra, hogy a jogkereső közönségben megnyugvást keltsen, másfelől alkalmas arra is, hogy az idevágó jogkérdések elbírásánál mindenkor zsinórmértékül szolgáljon.

A gazdasági lehetetlenülés fő jellemvonása azonban a *relativitás* lévén, az is kétségtelen, hogy ezen kérdések rendezésére abszolút jogszabályt nem lehet alkotni. Attól félünk tehát, hogy a gazdasági lehetetlenülésnek törvényhozási uton való szabályozása gátat vet a bíróságok jogszabályalkotó törekvése elé, a jogalkalmazást merev keretek közé szorítja, úgy hogy végső következményben azt fogja eredményezni, hogy a gazdasági életnek ma még előre nem látható új problémái a törvényszakas keretein ismét túl fognak nőni és a konkrét esetek eldöntésére a törvény ismét nem lesz alkalmas.

Hogy a jelen esetekben az itt tárgyalt törvényjavaslat alkotói sem gondolnak arra, hogy a megalkotandó törvény állandó jellegű szabályokat tartalmazzon, ez kitűnik a pénzügyminiszter egyik, a javaslattal kapcsolatban tett nyilatkozatából is, mely szerint ezt a törvényjavaslatot ő maga is csupán ideglenes értékűnek tekinti.

Tagadhatatlan azonban, hogy az itt előadottakkal szemben lehetnek bizonyos célszerűségi szempontok, amelyek azt kívánják, hogy a javaslatban érintett kérdések a gazdasági élet megnyugtató céljából már ily aránylag alkalmatlan időpontban is törvényhozási uton szabályoztassanak. Ebben az esetben azonban fokozott mértékben igyekeznie kell a törvényhozónak arra, hogy a megalkotandó jogszabályok az egészséges jogfejlődés útját el ne vágassák. A törvényhozásnak tehát a jelen esetben nem szabad letérnie arról az utról, amelyet az eleven élettel állandóan lépést-tartó joggyakorlat megszabott.

II. Ebből a szempontból vizsgálva a javaslatnak itt tárgyalt szakaszát, mindenekelőtt is kötelességünk megállapítani, hogy a törvényszakas első része a gazdasági lehetetlenülés *fogalmának* megállapításánál elég szabatos és világos szövegezéssel a joggyakorlat eredményeit figyelembe veszi és hiven tünteti fel.

Amint már fentebb is említettük, a háboru előtti magán-

jog a szolgáltatásoknak gazdasági okokból való lehetetlenülésének fogalmát a mai értelemben véve nem ismerte. Régi jogunk ismert eredetileg lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződéseket, amelyek feltétlenül semmisek és ismert a szerződés után utóbb lehetetlenné vált szolgáltatásokat,¹⁾ amelyek alól az adós bizonyos feltételek mellett szabadulhat. Mindkét esetben azonban a lehetetlenséget előidéző okot csaknem kizárólag a *fizikai erőhatalomban* látta, bár elméletileg a fizikailag lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződésekkel azonos elbírálás alá vonta azokat a szerződéseket, amelyek valamely jogszabály által tiltottak, — tehát *jogilag* lehetetlenek, — ugyyszintén, amelyek erkölcsbe ütközők, — tehát *erkölcsileg* lehetetlen szolgáltatásra irányulnak.

A lehetetlen szolgáltatásoknak a békés magánjog által ismert itt vázolt esetei voltaképpen valamennyien olyan esetek voltak, amelyeknél a szolgáltatás valamely, — akár már a szerződés időpontjában eredetileg fennállott, akár később bekövetkezett, — okoknál fogva ideiglenesen vagy véglegesen *absolute* lehetetlen volt. Ezzel szemben a háború, de még inkább az azt követő forradalmak által előidézett gazdasági válság egyre sűrűbben produkált olyan jogeseteket, amelyek még ugyan a szolgáltatás önmagában véve — *absolute* — lehetséges lenne, azonban a kötelezett szempontjából gazdasági okokból és méltányossági szempontokból *relative* mégis lehetetlennek tekintendő.

A *relativ* lehetetlenülésnek ezek az esetei a békés magánjoggal szemben kétségkívül novumként jelentkeztek, bár a *relativ* lehetetlenülés fogalmának kezdetleges alakját a békebeli magánjogi gyakorlatban is fellelhetjük, pld. az érdekét veszített szolgáltatás visszautasítására irányuló jog megengedésében. Ez az érdekvesztés beállhat, akár a másik szerződő fél kése delme folytán²⁾ akár olyan módon, hogy a kötelezettség teljesítése a másik félre nézve részlegesen lehetetlenné válik és a részteljesítés a hitelező érdekének többé meg nem felel.³⁾ Az is kétségtelen azonban, hogy a *relativ* lehetetlenülésnek az érdekét veszített szolgáltatások formájában jelentkező esetei tulajdonképpen ellenkező irányúak, mint az *absolut* lehetetlenülés előbb érintett esetei voltak. Míg ugyanis az előbb említett esetekben a lehetetlenülés a kötelezett félre közvetlenül ható okok folytán pozitív irányban áll elő, addig az érdekét veszített szolgáltatásoknál a kötelezett félnél beállott okok negatív

¹⁾ V. ö. Polgári Törvénykönyv Jav., Bizottsági szöveg 745—748. §§. és 909—918. §§.

²⁾ Curia 1916. VI. 23. Rp. IX. 2292/1916. Polgárjogi Határozatok Tára II. köt. 456. szám.

³⁾ Pólg. Jav. Tvkv. Biz. Szöv. 912. §.

irányban a másik félre nézve idézik elő a relativ lehetetlenülés esetét.

A háboru következtében megváltozott gazdasági viszonyok azonban éppen olyan eseteket produkálnak, amidőn a relativ lehetetlenülést előidéző pozitív irányban hatnak és a szerződés teljesítése a kötelezett félre nézve válik relative — gazdasági okokból — lehetetlenné.

A gazdasági lehetetlenülésnek, mint relativ kötelemszüntető oknak a fogalma tehát ebben a megvilágításban a békés magánjog fogalmi köréből teljesen hiányzott, úgy hogy a joggyakorlatnak kellett megtalálnia azokat a szabályokat, amelyek alapján ezek a kérdések elbírálhatók lennének.

A joggyakorlat kezdetben ezeket az eseteket a békés magánjog szabályainak merev alkalmazásával igyekszik megoldani, sőt a Curia a háboru első hónapjában hozott több határozatában kifejezetten le is szögezi,⁴⁾ hogy „a háboru rendkívüli jellegénél nem bír általános és feltétlen jog — megszüntető hatállyal és kötelezettségek teljesítésére kötelező vagy megszüntető hatályt csak annyiban gyakorol, amennyiben az adott esetben a mindenkori szerződő felek személyi vagy vagyoni tekintetben a háboru következtében olyan helyzetbe kerültek, amely a magánjog szabályai szerint a jogok és kötelezettségek korlátozására vagy megszüntetésére egyébként is alkalmas jogalap.“

Mintogy azonban a rendkívüli lehetetlenülést vitató jogesetek egyre szaporodnak, bíróságaink a fentebbi érintett jogelv változatlan fenntartása mellett előbb a tényleges fizikai erőhatalom,⁵⁾ majd a „quasi vis major“⁶⁾ fikciójához vagy „az életfelfogás és a fennforgó körülmények józan méltatása mellett“ való szerződésmagyarázat mankójához⁷⁾ folyamodnak. A budapesti kir. ítélőtáblának 1915. évi november hó 5-én P. IV. 11622/1915. sz. alatt hozott határozata⁸⁾ az első, amely a gazdasági viszonyok változásában rejlő relativ lehetetlenülési okot felismeri, a midőn kimondja, hogy az a szerződő fél, aki a szolgáltatást „a háborus viszonyok folytán csak olyan rendkívüli vagyoni áldozatok árán eszközölhette volna, amelyek előreláthatólag létezőkét veszélyeztető *vagyoni romlását*

4) Curia 1915. IV. 9. Rp. II. 48/1915. Magánjogi Döntvénytár IX. köt. 131. l. 124. sz. — azonos: Curia Rp. 865/1915. Magánjogi Döntvénytár IX. köt. 326. l. 309. szám.

5) V. ö. Curia P. II. 7154/1915. Mj. Dtár IX. köt. 75. l. 42. szám vagy Curia P. II. 2594/1916. Mj. Dtár X. köt. 368. l. 230. sz. határozatokat!

6) Bp. ítélőtábla P. IV. 11622/1915. Mj. Dtár X. köt. 20. l.

7) Curia P. II. 9943/1015. Mj. Dtár X. köt. 38. l.

8) Mj. Dtár X. köt. 20. l. — Ezzel a határozattal Almási Antal is részletesebben foglalkozik. „A háboru hatása a magánjogra“ című munkájában, 153. l.

idézhettek volna elő,“ az erőhatalomra sikerrel hivatkozhatik. Igaz ugyan, hogy ez a határozat még a kötelezett fél vagyoni romlását kívánja a lehetetlenülés feltételül, igaz az is, hogy még mindig a fizikai erőhatalom fikciójához folyamodik, azonban kétségkívül ez volt az első lépés, amely a gazdasági viszonyok változásának relativ kötelemszüntető hatását felismerte.

A gazdasági viszonyok állandó nagyarányú eltolódása folytán később egyre több olyan eset merült fel, amelynél evidens volt, hogy a szerződés teljesedésénél a szerződő felek közötti *érdekkiegyenlítődés*⁹⁾ többé nem ugyanaz, mint a szerződéskötés időpontjában volt. Minthogy pedig nyilvánvaló, hogy a szerződő felek consensusa mindenkor csak a kérdéses szerződés megkötésekor általuk elérni szándékolt *érdekkiegyenlítődés* megvalósítására irányul: a szerződés teljesítésekor kiegészítésre kerülő érdekek egymáshoz való arányában beállott nagyobb eltolódás esetében a felek consensusa többé még nem állapítható, aminek következménye csak az lehetett, hogy az egybehangzó szerződési akarat hiányában a szerződés érvényesnek többé nem tekinthető. A legnehezebb kérdés annak a megállapítása volt, hogy a szerződő felek által elérni szándékolt *érdekkiegyenlítődés*ben beállott eltolódás mikor éri el azt a mértéket, amelynél a kötelemszüntető hatás beáll. Joggyakorlatunk első idevonatkozó döntései ennek a kérdésnek elbírálásánál abba a hibába esnek, hogy nem ismervén fel tisztán a gazdasági lehetetlenülés relativ jellegét, az értékelődés kötelemszüntető mértékének meghatározására abszolút érvényű szabályt keresnek és ezt a mértéket a kötelezett fél *anyagi romlásában* látják.¹⁰⁾

Csak a háborút követő gazdasági összeomlás hatása alatt ismerte fel a joggyakorlat azt az egyedül helyes álláspontot, mely szerint „gazdasági lehetetlenülés nemcsak akkor fog fenn, amidőn a szolgáltatás az adós nagyobb anyagi romlását vonná maga után, hanem már akkor is, ha a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között feltűnő aránytalanság volna és az egyik fél a másik rovására aránytalanul kedvezőbb vagyoni helyzetbe kerülne, úgy hogy a követelése, vagy éppen elfogadása a szolgáltató hibáján kívül beállott helyzet kiméretlen kizsákmányolásának és így a joggal való visszaélésnek a tekintete alá esnék.“ (Curia 1921. november 16. P. V. 2226/1921.¹¹⁾

⁹⁾ V. Curia P. III. 5021/1921. Mjogi Dtár XV. köt. 109. l. 74. szám.

¹⁰⁾ Így a bpesti ítélőtáblának fentebb már közölt határozata, továbbá Bp. tábla P. III. 7284/1916. Mj. Dtár XI. köt. 128. l. — P. VII. 2844/1918. Mj. Dtár XIII. köt. 8. l. 6. sz. — Curia P. II. 4449/1918. Mj. Dtár XIII. köt. 42. l. 35. szám stb.

¹¹⁾ Magyar Magánjog Tára II. köt. 225. l. 137. sz. — hasonló fel fogásnak: Curia P. V. 1934/1921. Mj. Dtár XV. köt. 1. l., — Curia P. III. 5021/1921. Mj. Dtár XV. köt. 109. l. 74. sz., — valamint a 26. sz. polg. teljesülési határozat, Mj. Dtár XVI. köt. 33. l. 36. szám.

A Curia most idézett határozata tehát már teljes mértékben kifejezésre juttatja a gazdasági lehetetlenülés relatív jellegét, míg viszonyt a gazdasági viszonyok változásának kötelemszünetítő hatását classikus tömörséggel világítja meg a Curia egyik későbbi ítéletének indokolása, mely szerint „hatálytalanná válik az ügylet, ha olyan lényeges feltevés az ügyleti akarat-elhatározást a közönséges életfelfogás szerint irányítólag befolyásolta-“ (Curia P. V. 1613/1924.¹²)

A valorizációs javaslat itt tárgyalt szakasza a gazdasági lehetetlenülés fogalmának meghatározásánál csaknem szóról-szóra ennek a két kuriai határozatnak megállapításait tartja szem előtt, úgy hogy tehát meg kell állapítanunk, hogy a gazdasági lehetetlenülés fogalmának meghatározásánál a javaslat az eddigi bírói gyakorlat megállapításaival magát teljesen azonosítja.

A javaslat itt tárgyalt szakasza csupán azt téveszti szemelől, hogy a fentebbiek szerint a gazdasági lehetetlenülésnek voltaképpen két oka lehet. Egyik, amidőn a felek által elérti szándékolt érdekiegyenlítődés a gazdasági viszonyok eltolódása folytán változást szenvedett, másik, amidőn a gazdasági viszonyok változása folytán „a szerződés alapjául szolgáló másnemű feltételezés meghiusult.“ A javaslat szövege ezt a két esetet összekeveri, amin azonban egyszerű stýláris változtatással is segíteni lehetne oly módon, hogy a javaslat vonatkozó §-át akként szövegeznék, miszerint a gazdasági lehetetlenülés beáll akkor, „ha visszterhes szerződés esetében a szerződés megkötése után a törvényes gazdasági viszonyokban a szokásos szerződési kockázatot tetemesen meghaladó oly mélyreható változás állott be, amellyel a felek okszerűen nem számolhattak s amelynek következtében a szolgáltatásnak és ellenszolgáltatásnak a felek részéről szem előtt tartott gazdasági egyensúlya felborult, úgy hogy az egyik fél a jóhiszeműséggel és méltányossággal ellentétben nem vélt aránytalan nyereségre tenne szert, a másik fél pedig ugyanilyen veszteséget szenvedne, vagy ha a gazdasági viszonyok itt vázolt változása folytán a szerződés alapjául szolgáló másnemű feltételezés meghiusult.“

III. Amíg tehát a fentebbiek szerint a javaslat a gazdasági lehetetlenülés *definitójánál* alkalmazkodik az idevonatkozó joggyakorlat megállapításaihoz, addig e törvényszakasz további vizsgálatánál azt kell látnunk, hogy mára nagyjából helyes ezen fogalmi meghatározás után a gazdasági lehetetlenülésnek *consequenciáit* nem meri bíróságaink eddigi gyakorlatának megfelelően levonni.

¹² Magánjog Tára V. köt. 81. l. 46. szám.

A javaslatnak ez a része nemcsak joggyakorlattal, hanem a magánjog szellemével és a joglogikával is ellenkezik. Ha ugyanis gazdasági lehetetlenülés lehetséges, amint hogy eddigi joggyakorlatunk és a javaslat eddigi tárgyalt megállapításai szerint is lehetséges, úgy ennek más consecuenciaja nem lehet, minthogy a szerződéskötés után gazdasági okokból lehetetlenné vált szolgáltatásokra ugyanazt az elvet alkalmazzuk, amelyet a magánjog a más okokból utóbb lehetetlenné vált szolgáltatásokra alkalmaz. Végeredményben ugyanis a *lehetetlenség* szempontjából semmi különbség nincs egy olyan szolgáltatás között, amely valamely a szerződéskötés után bekövetkezett erőhatalom, vagy a szerződéskötés után hozott jogi tilalom folytán vált lehetetlenné és egy olyan szolgáltatás között, amelynek teljesítése gazdasági okokból válik lehetetlenné.

Jogszabály az, hogy a lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés semmis.¹³⁾ Ugyancsak jogszabály az is, hogy „az adós felszabadul a teljesítés kötelezettsége alól, ha a szolgáltatás hibáján kívül, — olyan körülménynél fogva, melyért nem felelős, — általában csak ő reá nézve lehetetlenné válik.”¹⁴⁾

Abban a pillanatban tehát, amidőn törvényhozásunk a joggyakorlat eddigi megállapításaihoz hiven elismeri azt, hogy a szolgáltatás lehetetlensége *gazdasági okok következtében is* beállhat, ennek a megállapításnak logikus következménye csak az lehet, hogy a gazdasági okokból *lehetetlenné vált* szolgáltatás teljesítése alól az adós mentesül, a szerződés semmisnek tekintendő és ennek megfelelően a szerződés előtti állapot állítandó vissza.

Áll ez annál is inkább, mert hiszen gazdasági lehetetlenülés esetében a fentebbiek szerint akár az elérni szándékolt érdekkiegyenlítődés, akár az ügyletkötés causáját képező egyéb feltételezés meghiusulván, felek consensusa többé meg nem állapítható: — már pedig jogszabály, hogy a felek consensusa nélkül, illetve egybehangzó ügyleti akaratelhatározás nélkül érvényes szerződés nem lehetséges.

A gazdasági lehetetlenülésnek ezek a logikus és törvényszerű következményei a gazdasági lehetetlenülés bekövetkeztével *ipso jure* beállnak, a bíróságnak tehát legfeljebb csak az a feladata lehet, hogy a felek között felmerülő vita esetében ennek a jogszabálynak alkalmazhatóságát megállapítsa, de semmi esetre sem az, hogy bizonyos esetekben és teljesen egyéni belátása alapján jogosítsa esetleg az egyik felet az elállásra, vagy pláne, hogy az érvénytelenné vált szerződés feltételeit a szerződő felek eredeti akarata ellenére módosítsa.

¹³⁾ Polg. Tvkv. Jav. Biz. Szöv. 754. §. — Optk. 878. és 880. §§.

¹⁴⁾ Polg. Tvkv. Jav. Biz. Szöv. 909. §. — Optk. 1447. §.

A javaslat éppen ebbe az utóbb említett két hibába esik. Ugyanis ahelyett, hogy a gazdasági lehetetlenülés fentebb körvonalozott egyedül lehetséges következményeit kimondaná, discretionarius jogot akar adni a bíróságnak, hogy „a felek kölcsönös kötelezettségeit kérelemre a méltányosságnak megfelelően módosíthassa, vagy az egyik felet a szerződéstől *elállásra jogosíthassa fel.*“

Az előadottak után azt hisszük szükségtelen rámutatni arra, hogy ez hova vezetne. Amennyiben ugyanis a javaslat ebben a formájában emelkednék törvényerőre, ennek az lenne a következménye, hogy a szerződő felek soha sem lennének biztonságban afelől, hogy a szerződésnek általuk megállapított feltételei valóban megvalósíthatók lesznek-e, hogy tehát az általuk elérni szándékolt célt valóban elérhetik-e, mert hiszen mindenkor mód nyílhatnék arra, hogy a szerződés feltételeit helyettük és eredeti akaratuktól eltérően a bíróság önkénye legjobb belátása szerint módosíthassa. Ez pedig nemcsak a felek szerződési szabadságának lenne súlyos sérelme, hanem a bíróság tekintélyének lejáratására is vezetne.

Kétségtelen, hogy a törvényhozót ennél a kérdésnél az tévesztette meg, hogy a gazdasági lehetetlenülés relativ jellegénél fogva a felek között legtöbbször vitássá válik, vajjon a gazdasági lehetetlenülés esete in concreto valóban fenn forog-e. Így azután a legtöbb esetben a bíróságnak kell megállapítania azt, vajjon az adott esetben a gazdasági lehetetlenülést előidéző okok valóban fenn forognak-e és hogy a gazdasági viszonyokban bekövetkezett változás valóban olyan mértékű-e, hogy a gazdasági lehetetlenülés adott esetben megállapítható legyen. Amint arra már fentebb is rámutattunk, a gazdasági lehetetlenülés relativ jellegéből folyik, hogy abszolút szabályt felállítani idevonatkozólag nem lehet. A joggyakorlatban is észlelhető bizonyos ingadozás abban a kérdésben, hogy a gazdasági viszonyoknak minő fokú eltolódása szükséges ahhoz, hogy a gazdasági lehetetlenülés megállapítható legyen.¹⁵⁾ A bíróságnak azonban ilyen esetben más feladata nem lehet, mint annak megállapítása, hogy adott esetben a gazdasági lehetetlenülés beállott és ezek a felek között kötött szerződés teljesíthetlenné és eredetileg érvénytelenné vált,

További tévedése a javaslatnak az, hogy a bíróságnak ezt a szerződés-módosító discretionalis hatalmát csak abban az esetben adja meg, „amennyiben a szerződésből eredő pénztartozás átértékelését a felek vagyoni helyzetére vagy az eset körülményeire figyelemmel célravezetőnek nem találja.“ Ez

¹⁵⁾ Lásd Dr. Blau György érdekes összeállítását: „Valorizációs 1924-es joggyakorlatunkban“ c. munkája 13. lapján.

azt jelenti, hogy a szerződésből eredő pénztartozás-valorizációja ellenében a dologadós mindenkor feltétlenül teljesíteni tartozik és a pénztartozás átértékelése esetén a gazdasági lehetetlenülésre nem hivatkozhatnak. Másszóval ez azt is jelenti, hogy a felek között létrejött szerződés feltételeit a felek szerződési akaratától függetlenül első sorban maga a törvény módosítja.

A javaslatnak ez a rendelkezése a már fentebb előadottak figyelembevételével ugyancsak súlyos sérelme lenne a felek szerződési szabadságának, másfelől azonban ellenkezik nemcsak a joglogikával, hanem az idevonatkozó eddigi joggyakorlattal is, amely ugyan eleinte ugyancsak megpróbálkozott azzal a bátortalan megoldási módozattal, hogy a gazdasági lehetetlenülésnek csupán kötelemmódosító hatályt tulajdonítson, azonban, mihamarabb rájött arra, hogy ez a gazdasági lehetetlenülés lényegével és a magánjog szellemével is ellenkeznék. A Curiának 1918. évi március hó 21-én P. IV. 5163/1918. számú határozata¹⁶⁾ még azon az állásponton van ugyan, hogy „nem lehet kizártnak tekinteni azt, hogy a szerződő fél, aki a háboru folytán megváltozott termelési viszonyoknak gazdasági hátrányával nem számolhatott, a teljesítés feltételeinek módosítását igényelhesse,” a Curia újabb határozatai azonban ezzel a tarthatatlan felfogással már teljesen szakítottak és ma már azt az álláspontot foglalják el, miszerint „az eladó nem szorítható akarata ellenére arra, hogy a a valorizált értéket fogadja el a szerződés vételára helyett.”¹⁷⁾ Ugyanez a felfogás nyilatkozik meg a Curia 26. számú polgári jogegységi döntvényében is, amely indokolásában ugyancsak világosan rámutat arra, hogy a gazdasági viszonyok változása folytán bekövetkezett értékeltolódásnak nem lehet érték-mérője a pénzzolgáltatások valorizált összege, miért is olyan esetekben a vételár tekintetében nyilvánvalóan hiányzó consensust a pénzzolgáltatás felértékelése egymagában nem pótolhatja.¹⁸⁾

Ugyanezt az álláspontot foglalja el a Curiának egyik legújabb, 1925. évi szeptember hó 10-én P. V. 1117/1925. számú határozata,¹⁹⁾ amely a gazdasági lehetetlenülést a 26. számú teljesülési határozatra való utalással megállapítja, annak ellenére, hogy a szerződő felek a megállapodás létrejöttékor már előrelátott gazdasági eltolódások esetére, a vételár fel-

¹⁶⁾ Mjogi Dtár XII. köt. 197. I. 149. sz. — hasonló: Curia P. III. 1544/1921. sz. Mj. Dtár XIV. köt. 38. I. 40. sz.

¹⁷⁾ Curia P. V. 7576/1922. Mj. Dtár XVI. köt. 68. I. 60. sz. — Curia P. V. 6938/1922. Mj. Dtár XVI. köt. 72. I. 61. sz.

¹⁸⁾ Mj. Dtár XVI. köt. 33. I.

¹⁹⁾ Mj. Dtár 1925. évi folyama, 126. lap, 70. sz.

értékelését szakértői becsüre bízták. A most idézett határozat indokolása kimondja, hogy gazdasági lehetetlenülés esetében „az eladó nem szorítható arra, hogy a vételár fejében elfogadjon olyan összeget, amelyet a szerződés teljesítésének idejében vagy később, az ingatlan értékéül a másik szerződő fél esetleg egyoldalulag felajánlott vagy pedig a szerződésen kívülálló harmadik személy meghatároz”.

Az előadottakból nyilvánvaló tehát, hogy a törvényhozónak feladata nem lehet az, hogy a szerződő feleknek a gazdasági viszonyok változása folytán hiányzó akaratelhatározását a felek eredeti ügyleti akaratának meg nem felelő kényszereszközökkel pótolja, hanem a dolog természeténél fogva csupán arra szorítkozhat, hogy a gazdasági lehetetlenülés következményeképpen a szolgáltatás lehetetlenségét és a szerződés eredeti érvénytelenségét megállapítsa.

IV. A javaslat következő bekezdései az *előszerzések* gazdasági lehetetlenüléséről intézkedik. Ennél az intézkedésnél az érdemel különösebb figyelmet, hogy az előszerzésekre vonatkozólag a gazdasági lehetetlenlést és azok következményeit a gyakorlatnak és a fentebb előadottaknak megfelelően állapítja meg, ily módon különbséget tesz tehát az előszerződés és a végleges szerződés lehetetlenülése között, az előszerzések lehetetlenülési körét tágabb keretben állapítván meg, mint a végleges szerződéseket.

Szükségtelen talán rámutatnunk arra, hogy a javaslatnak ez a distinkciója felesleges, mert úgy elméleti, mint gyakorlati szempontból is nem lehet különbséget tenni az előszerződés és a végleges szerződés között. Ha ugyanis „a szerződésnek a körülményekből kitünő célja a viszonyoknak előre nem látható időközi változása következtében meghiusult”, kétségtelen, hogy egybenhangzó ügyleti akaratelhatározás hiányában érvényes szerződés nincsen és ebből a szempontból teljesen közömbös, vajjon adott esetben előszerződésről vagy végleges szerződésről van-e szó.

V. A javaslat utolsó bekezdése arról intézkedik, hogy a meghiusult szerződés alapján, már teljesített ellenszolgáltatás visszatérítésére a javaslatnak a pénzszolgáltatások valorizációjára vonatkozó szabályait kell alkalmazni. Ezzel az intézkedésével a javaslat voltaképpen a *restitutio in integrum* kérdését kívánja szabályozni. A javaslatnak ez a rendelkezése felfogásunk szerint egyrészt nem elég szabatos, másrészt bántortalan felintézkedés, mert felfogásunk szerint, úgy a magánjog általános szabályainak megfelelően, mint a gazdasági lehetetlenülésre vonatkozó állandó joggyakorlat szerint elsősorban azt kellett volna kimondania, hogy a gazdasági okokból lehetetlenné vált szolgáltatást célzó és ezért érvény-

telen szerződés esetében szerződő felek között a szerződés-előtti állapot állítandó vissza.

A *restitutio in integrum* a lehetetlenülésnek annyira természetszerű folyamánya, hogy erre nézve a Curia felfogása szerint²⁰⁾ feleknek a perben külön kérelmet sem kell előterjeszteniök; a bíróság „a *restitutio in integrum*ról“ hivatalból tartozik intézkedni.

A *restitutio in integrum tartalmát* illetőleg viszont kifogásolnunk kell a javaslat intézkedését azért, mert ha a javaslat ebben a formában emelkednék törvényerőre, úgy pénzzolgáltatás (vétélárelőleg) restituálása esetében a valorizációs javaslatnak a valorizációra vonatkozó szabályai lennének irányadóak, melyek szerint a javaslatnak egyébként is szűk keretei között valorizálható pénzzolgáltatások átértékelésénél figyelemmel kell lenni a szerződő feleknek, különösen pedig a pénzadósoknagyon vagyoni helyzetére, arra a gazdasági célra, mire a pénztartozás szolgál, továbbá arra, hogy a pénzadós ezt az összeget mire fordította és hogyan gyümölcöztette, hogy a pénzhitelező azt meg tudta, volna-e óvni az értéktelenedés veszélyétől stb. stb., szóval egy egész sereg olyan subjektív körülményre, melyeknek vizsgálata szerény felfogásunk szerint a *restitutio in integrum* esetében visszatérítendő pénzzolgáltatás átértékelését nem érinthetik. Bíróságaink egyöntetű felfogása szerint és a dolog természete szerint is restitucio esetében minden tekintetben a szerződéselőtti állapot lévén visszaállítandó, ennek a követelménynek természetszerű folyamánya az, hogy a gazdasági lehetetlenülés folytán a dologszolgáltatás alól mentesülő dologadós is az előre felvett pénzzolgáltatást ugyanabban az értékben térítse vissza, mint amelyet ez a pénzösszeg az átvétel időpontjában képviselt, tekintet nélkül a javaslat egyéb intézkedései szerint az átértékelés mértékét befolyásoló körülményekre. Minthogy pedig a gazdasági lehetetlenülés esetében a szerződés érvénytelenné válása és ezzel a *restitutio in integrum* is *ex tunc* következik bé, az sem szorúl bővebb vitatásra, hogy a *restitutio* esetében mindkét fél a netán előre átvett értékek időközi hasznait (pénzösszegeknél, tehát a kamatokat is) tartozik egymásnak viszatéríteni.

A szabály tehát a gazdasági lehetetlenülés esetében restituálendő pénzzolgáltatásra csakis a teljes és feltétlen valorizáció lehet, ez alól a szabály alól egyetlen kivételt lehet engedni, amely kivételt talán úgy lehetne szövegezni, hogy a teljes valorizációnak ilyen esetekben csak akkor *nem lehet*

²⁰⁾ Curia P. V. 8051/1922. Mj. Dtar. XVI. K. 142. l. 108. sz.

helye, ha teljes átértékelés mellett visszatérítendő pénzzolgáltatással jutna jogalap nélküli gazdagodáshoz.

Ezzel a kérdéssel kapcsolatban még csak arra kell rámutatnunk, hogy a joggyakorlatban (különösen a Curia hiteljogi tanácsainál) akadnak olyan határozatok is,²¹⁾ amelyek a visszatérítendő pénzzolgáltatás átértékelésének időpontját attól a naptól kezdve számítják, amidőn a lehetetlenülés esete beáll, amely naptól kezdve tehát a visszatérítésre kötelezett fél mintegy késedelemben van. Az előadottak alapján nem lehet kétséges, hogy felfogásunk szerint ez az álláspont teljesen tartahatatlán, mert a gazdasági lehetetlenülés folytán a szerződés ex tunc válik érvénytelenné és így a restitutionnak is ex tunc, tehát a szerződéskötés időpontja szerinti értékben kell megtörténnie.

VI. Már ezen dolgozatunk bevezető soraiban is rámutatunk arra, hogy a gazdasági lehetetlenülésnek oly sok részletkérdése van, hogy mindezeket a kérdéseket egyetlen egy törvényszakasz keretén belül rendezni lehetetlen. Éppen ezért a javaslat szövege is több részletkérdést hagy érintetlenül, amelyeknek rendezése pedig, — akkor, ha a törvényhozó ragaszkodik ahhoz, hogy a gazdasági lehetetlenülés kérdését törvénnyel szabályozza, — véleményünk szerint elengedhetetlen.

Ezek között az elmaradt rendelkezések között elsősorban az *értesítési kötelezettség* kérdését kell érintenünk.²²⁾ A kötelmi-jog egyik alapvető jogtétele ugyanis az a szabály, hogy az a szerződő fél, akit akár a szerződés, akár bármely jogszabály alapján elállási jog illet meg, a másik felet nem hagyhatja sokáig bizonytalanságban az iránt, vajjon a jogot tényleg gyakorolni óhajtja-e. Fokozott mértékben áll ez a gazdasági lehetetlenülés esetében, amely a fentebb előadottak szerint csupán relatív kötelemszünetítő ok lévén, csak akkor érvényesíthető, ha az a szerződő fél, akinek oldalán a gazdasági lehetetlenülés beállt, a lehetetlenülést maga is érzi és a lehetetlenülés alapján őt megillető jogait gyakorolni is kívánja. Már a polgári törvénykönyv tervezete is megkívánja azt,²³⁾ hogy az utóbb bekövetkezett lehetetlenülés esetében a lehetetlenülésre hiva köző fél a másik felet „a tudomására jutott lehetetlenülésről” haladéktalanul értesítse. Ugyanez a szabály véleményünk szerint fokozott mértékben áll a gazdasági okokból utóbb relative lehetetlenné vált szolgáltatásoknál is, mert ha a gazdasági lehetetlenülésre jogokat alapító fél ezen jogait

²¹⁾ Ezeket különösen Dr. Blau György ismerteti szemléltető módon, már idézett munkája 15. és 16. oldalán.

²²⁾ Ezzel a kérdéssel behatóan foglalkozik Dr. Almási Antal már idézett munkájának 166. és köv. lapjain.

²³⁾ Polg. Tvkv. Terv. Biz. Szöv. 909. §.

csak késedelmesen érvényesíti, úgy kétségtelen, hogy a kése-
delmével a másik félnek netán okozott károkért a magánjog
általános szabályai szerint kártérítési felelősséggel is tartozik.

A kártérítési kötelezettség persze más okokból is terhel-
heti a lehetetlenülésre hivatkozó felet. (Igy pld. akkor, ha a
lehetetlenülés előidézésében része van, vagy ha a lehetetlenült
szolgáltatás feltétlen lehetőségéért jótallott stb.) Ezt a Curia is
elismeri egyik újabb ítéletében,²⁴⁾ kimondván, hogy a gazda-
sági lehetetlenülés folytán a szerződés teljesítése alól mente-
sülő fél kártérítéssel mégis tartozik ellenfelének akkor, „ha
terhére oly mulasztás vagy gondatlanság állapítható meg, mely
a fennálló jogszabályok szerint kártérítési kötelezettséget
vonna maga után.“ Ez a kártérítés természetesen nem
foglaltatik benne a már fentebb is tárgyalt restitutióban,
már csak azért sem, mert a restitutio a lehetetlenülésnek és
ezzel a szerződés érvénytelenségének természetesen folya-
mánya, míg az esetleges kártérítési kötelezettség megállapítása
ettől független körülményeken alapul.

Mindezekről a kérdésekről a javaslat egy szóval sem
intézkedik.

Fejtegetéseinket az előadottak után azzal zárjuk be,
hogy a gazdasági lehetetlenülés kérdésének törvényhozási uton
való rendezését a mai még egyre változó gazdasági viszonyok
mellett időszerűnek nem tartjuk. A joggyakorlat a magánjog-
nak iratlan — és ideiglenes értékű törvénnyel meg nem vál-
toztatható, — dogmái alapján, ha tétovázva is, de kétségte-
lenül megtalálta már is azt az utat, amely ezeknek a kérdé-
seknek rendezésére vezet: bizonyos, hogy meg fogja találni ezt
az utat a jövőben is. Ám, ha mindezek ellenére is a törvény-
hozó ily, aránylag alkalmatlan időpontban óhajtja ezeket a
kérdéseket törvényes intézkedéssel rendezni, úgy ezen törvé-
nyes intézkedésnek feltétlenül alkalmazkodnia kell a magán-
jog általános szabályaihoz, a joggyakorlat megállapításaihoz
és a joglogika törvényeihez. Ezeknek a követelményeknek
azonban a javaslat itt tárgyalt szakasza nagyon kevésse
felel meg.

²⁴⁾ Curia 1923. szept. 13. P. VII. 7322/1922. Mj. Tára IV. köt. 154. I.
63. szám.